

1. מבוא

היחידה להוראת עברית קמה בשנת 1965 כדי ללמד עברית לתלמידים מחו"ל. בתחילת שנות השבעים הגיעה ליחידה ד"ר שושנה בלום (קולקה), שלימים הייתה לפרופסור במחלקה לתקשורת ולעיתונאות בבית-הספר לחינוך שבאוניברסיטה העברית בירושלים. היא ומורים אחרים החלו בכתיבת ספרים לסטודנטים מחו"ל שהגיעו לארץ לתואר ראשון או שני. במקביל פעלו עוד יחידות להוראת עברית לעולים חדשים, תחילה במנזר סיליזינה במוסררה ומאוחר יותר בהר הצופים. באותה תקופה עדיין לא נתבעו המורים להיות בעלי הכשרה לשונית אקדמית. בשנת 1975 פרופ' עוזי אורנן, מן החוג ללשון העברית, איחד את היחידות השונות ומיסד את הוראת העברית. הוא גם קבע שהמורים צריכים להיות בעלי תואר שני בלשון עברית, הכניס שיטות הוראה חדשניות וגם לימד בעצמו.

הדרישה לרמה אקדמית גבוהה, יחד עם העובדה שהיחידה שוכנת בתוך מוסד אקדמי ראשון במעלה, הביאה לידי כך שהיחידה הצליחה לגייס כוח אדם מעולה והפכה להיות המובילה בעולם בהוראת העברית. חומרי הלימוד שנוצרו ביחידה מבוקשים בכל העולם. מורים מן היחידה מוזמנים להציג את שיטותיהם וללמד במוסדות להשכלה גבוהה בארץ ובעולם, ומורים לעברית מכל רחבי תבל באים להשתלם בדרכי הוראת העברית של היחידה. גם היחידה החדשה להוראת שפות שבפקולטה למדעי הרוח הוקמה על בסיס שיטות היחידה ובהדרכה צמודה של מורי היחידה.

בימי כהונת פרופ' יונתה לוי כראש בית הספר לתלמידים מחו"ל הוחלט לבטל את הדרישה שהמורים יהיו בעלי תואר שני בלשון, והיום אין דרישה אפילו לתואר ראשון, דבר שבהכרח הוריד את רמת ההוראה באופן ניכר. כדי לשמור על רמה מינימלית הציבה היחידה דרישה שמורה ביחידה צריך ללמוד עשרה קורסים אקדמיים בלשון העברית כדי לחדש את מינויו.

2. שמירת הרמה האקדמית של היחידה

שני שינויים שנתחוללו ביחידה בשנים האחרונות מעיבים על רמתה האקדמית ומעמידים בסכנה את היותה מסגרת אקדמית מובילה:

א. תואר בלשון עברית: כאמור, פרופ' עוזי אורנן התנה את קבלת המורים ליחידה בתואר שני בלשון העברית. מורים שאינם בעלי רקע לשוני נתקבלו לעבודה רק באופן זמני. דרישה זו שמרה על רמתם ועל מקצועיותם. עם הזמן, ועקב ביטול המסלול המקביל, נתבטלה הדרישה לתואר בלשון, והיום מורים בעלי רקע אקדמי בלשון אינם נהנים מכל עדיפות על פני מורים חסרי רקע. במצב כזה אין דרך לעודד מורים להרחיב את השכלתם הלשונית, והדבר מביא בהכרח לפגיעה ברמתם המקצועית. הוועדה ממליצה למצוא דרך לתקן את המצב הזה. אנחנו מודעים לכך שהמשאבים אינם בלתי מוגבלים. עם זאת, לדעתנו כדאי מאוד להתאמץ וליצור מסלול העסקה מיוחד לבעלי תואר בלשון, שיחד עם היוקרה שבעצם הקבלה אליו ייתן יתרונות מסוימים על פני המסלול הרגיל.

ב. ראש אקדמי ליחידה: מאז ייסוד היחידה ועד לפני כעשור עמד בראש היחידה מרצה מן החוג ללשון העברית (פעם אחת גם בלשונית מן החוג לאנגלית, פרופ' יעל זיו), וסגנו היה מורה בכיר ממורי היחידה. עם הזמן, ועקב קשיים תקציביים, נוהג זה נתבטל והניהול עבר למורה בכיר מן היחידה עצמה (למעט תקופה קצרה, שבה מרצה מהחוג ללשון העברית, פרופ' יעל רשף, מילאה את התפקיד בהתנדבות). הוועדה ממליצה להחזיר את הנוהג שבראש היחידה יעמוד מרצה מן החוג ללשון עברית (ובשעת הדחק – לפחות מחוג בלשני או ספרותי) ולצדו יכהן סגן ראש יחידה מקרב מורי היחידה. היתרונות של ראש אקדמי הם אלו:

- המורים ביחידה עסוקים בהוראה ומנותקים למדיי מן החיים האקדמיים המתקיימים באוניברסיטה ומן המדיניות הכללית של האוניברסיטה. ראשי היחידה האקדמיים פיקחו על הרמה האקדמית ושמרו עליה. הם ייצגו את האוניברסיטה בפני המורים והיו מסוגלים לשקף גם את המורים בפני רשויות האוניברסיטה.
- בגלל יחסי חברות ועבודה רבי שנים, נראה שראשי יחידה מקרב מורי היחידה מתקשים להתוות מדיניות ברורה, שמטבע הדברים כרוכה לעתים בהכרעות ובהחלטות שאינן נוחות לחלק מן המורים, שהם למעשה גם חבריהם. ראש אקדמי מבוהן משוחרר מלחצים כאלה, הוא מסוגל לראות את התמונה האוניברסיטאית הכללית, ויש בכוחו ליישם עקרונות ונהגים אקדמיים המקובלים ביחידות במדעי הרוח.
- ראש יחידה אקדמי יקנה ליחידה מעמד אקדמי בינלאומי.

3. ספרי לימוד

מידת החופש של כתיבת ספרי הלימוד ובחירת ספרי הלימוד הנלמדים ביחידה מעוררות חילוקי דעות בקרב מורי היחידה. הוועדה האזינה לדעות שונות שהובאו בפניה: אמנם הכול מודים בחשיבות החופש האקדמי של המורה, אלא שבמצב הנוכחי, שבו חלק ניכר של המורים חסר רקע לשוני אקדמי, כלל לא ברור שכל המורים אכן ראויים להחליט בעצמם על ספרי הלימוד. לפיכך הוועדה ממליצה שמידת החופש האקדמי תיקבע בכל מסגרת בידי הרכז בתיאום עם ראש היחידה.

הוועדה רואה בעין יפה עדכון ספרי לימוד קיימים וחיבור ספרי לימוד חדשים המתאימים להתפתחויות בלשון, בספרות ובחברה. ואולם הוועדה סבורה שכדי לשמור על רמתם האקדמית של הספרים אין מנוס מפיקוח אקדמי הדוק, כפי שהיה מקובל בעבר: טיטות של ספרים צריכות לעבור קריאה אקדמית קפדנית ואנונימית לפני קבלה לפרסום, כמקובל בפרסום ספרים אקדמיים. כאמור, בגלל חוסר ראש אקדמי, נוהל זה נזנח עד כדי חשש לפגיעה באיכות הספרים. מצד אחר, חברי הוועדה משבחים את הנוהג המקובל ביחידה שספרים בהכנה נלמדים בשיעורים של מורים אחרים כדי להתנסות בהם וכדי לשפרם.

4. מצבת כוח האדם והקורס להכשרת מורים

יש מחסור חמור במורים בגלל הגידול התלול במספר התלמידים בתכנית צדארה. היחידה נאלצת להעסיק מורים שבעבר היו נדחים בגלל חוסר רמה וכישורים. היחידה מנסה להתמודד עם הדרישה המוגברת למורים בשתי דרכים:

- (א) שכנוע מורים ללמד שעות נוספות על אף מספר השעות הרב שהמורים מלמדים במסלול ההוראה. שעות נוספות אלה גורמות לעייפות ולשחיקה של המורים והוועדה סבורה שבעתיד הקרוב תפגע דרך זאת במוטיווציה של המורים וביכולתם להמשיך לתרום ברמה גבוהה.
- (ב) משיכת מועמדים לקורס סמסטריאלי להכשרת מורים, שמורכב משיעורים מתקדמים בדקדוק הלשון העברית ובדיקטיקה. הקורס קיים כבר שנים רבות אך בשנים האחרונות לא סיפק את מספר המורים הדרוש, משום שהרבה מאלה שסיימו בהצלחה את הקורס ונראו כמורים פוטנציאליים החליטו שלא ללמד במסגרות היחידה. השנה, לראשונה, נערך ניסוי והוחלט לחלק את הקורס לשניים: חלק אחד עיוני (הקורס הסמסטריאלי) וחלק אחד ניסויי (הוראה במסגרת אולפן הקיץ). התעודה תוענק רק בסוף החלק הניסויי של הקורס, כלומר בסוף אולפן הקיץ. חלוקת הקורס לשני חלקים אפשרה ליחידה להעסיק את תלמידי קורס ההכשרה באולפן הקיץ והקלה במעט על המחסור הגדול במורים. הוועדה מברכת על המתכונת החדשה של הקורס וממליצה לבחון אותה שוב בשנה הבאה.

הוועדה גם ממליצה לנסות לגייס מורים שכבר יצאו לגמלאות ואף לשקול את האפשרות לגייס מורים מאזור השפלה.

5. ריכוזים

עם העדר ראש יחידה אקדמי עלתה מאוד חשיבות רכזי המסגרות. ואולם דווקא בזמן זה ירד מאוד התגמול לרכזים, והדבר מקשה על גיוס רכזים מתאימים. ריבוי התכניות וההכשרות יחד עם הירידה ברמה האקדמית של המורים החדשים הביאו גם לידי כך שהעומס המוטל על הרכזים גדול מנשוא, וכל זה יוצר תחושת ניצול ומרמור עמוקה. הוועדה ממליצה להתאים את התגמול להיקף המשימות. הדבר נכון במיוחד בכל הנוגע לעומס על ראשת היחידה הנוכחית ועל הרכזים באולפנים הגדולים.

6. חדשנות בהוראה

הוועדה מברכת על החתירה המתמדת לחדשנות בהוראה המתבטאת (א) באימוץ כלים דיגיטליים בהוראה, כגון 'קשר קול' (VoiceThread), יו-טיוב ותרגילים ובחינות מקוונים; (ב) בשילוב טכנולוגיה בפדגוגיה, בעיקר בהבנת הנשמע והדיבור; (ג) בשילוב תחומי ידע מגוונים מן התרבות העברית ומתרבויות אחרות; (ד) בהכנסת הסולם התקשורתי האירופי לרכישת שפה ולהערכת הישגים.

7. תרומה אוניברסיטאית, ארצית ובינלאומית

הוועדה האזינה לסקירה על תרומת היחידה ליחידות מקבילות בעולם העוסקות בהחייאת שפות עתיקות או שפות על סף הכחדה, כגון הסאמית, הגאלית, הוולשית, ומאורית, וכן לתרומת היחידה להכשרת מורים לעברית מקרב הציבור הערבי ומורים לעברית המלמדים במסגרות מסוימות בארופה. חברי הוועדה מתפעלים מן העשייה המרובה של מורי היחידה, ממסירותם ומתחושת השליחות המפעמת בהם.

8. תכנית צדארה

כמה ישיבות יחדו לתכנית צדארה. הוועדה גם ביקרה בכמה שיעורים הניתנים במסגרת זו והתרשמה מאוד הן מעצם קיום המסגרת הן מהתלהבותם של הסטודנטים וממסירותם של המורים.

עם זאת, הוועדה קיבלה את הרושם שלא ניתנה הדעת על גודל התכנית ועל ייחודיה ושהיא לא הוכנה כראוי. פתיחת התכנית גרמה לטלטלה ולעומס בלתי-נסבל בשגרת ניהול ההוראה. הכיתות עמוסות לעייפה, מה שאינו מאפשר ללמוד שפה זרה באופן יעיל. הצורך הדחוף בהגדלה דרסטית של צוות ההוראה גרם לצורך להתפשר על רמת המורים, וגם נוצרו בעיות לוגיסטיות קשות שחיבלו בלימודים עד כדי ביטולם הגמור במקרים אחדים.

יתר על כן, נראה שתכנית צדארה העלתה בעיות המתפשטות הרבה מעבר לתחום הוראת השפה. הכנסת גוף כל כך גדול של תלמידים הבאים מרקע תרבותי כל כך שונה זוקקת הכנה נאותה. לפיכך הוועדה ממליצה בתוקף להקים ועדה שתבחן את מכלול הבעיות הלשוניות, התרבותיות, החינוכיות, המנטליות והתשתיות, ושתבחן גם את מידת הצורך והיכולת להקים מסגרות מלוות ותומכות. היו אף מורים שטענו ששנת לימודים אחת אינה מספקת כדי להכין תלמידים אלו כראוי לאוניברסיטה, ושהדבר בא לידי ביטוי במידת ההצלחה המוגבלת של תלמידים אלו אחרי שכבר נקלטו באוניברסיטה, ובעובדה שהם נוטים להצליח כנראה רק בחוגים מסוימים. לפיכך הוועדה סבורה שיש לשקול את האפשרות להוסיף עוד שנת הכנה שאולי תוכל לסגור את הפער בין תלמידים אלו לתלמידים הרגילים.

9. סגירת אולפן ירושלים

אולפן ירושלים היה גדול ואיכותי ובאו אליו תלמידים רבים מחו"ל כדי ללמוד בקיץ בירושלים. מספרם של תלמידי אולפן זה ירד מאוד והוא עתה בסכנת סגירה. מורים הביעו את ההשערה שהדבר נגרם הן מחוסר שיווק מתאים הן מעליית יוקרתה של תל-אביב בעולם. הוועדה ממליצה לחפש דרכי שיתוף פעולה עם אוניברסיטת תל-אביב: הקמת מסגרת שתציע שילוב בין חוויה ירושלמית לחוויה תל-אביבית עשויה להיות מסגרת מפתה לתלמידים רבים.

10. רמת העברית הנדרשת לשם קבלה לאוניברסיטה

הוועדה התרשמה שאין אחידות ברמת העברית הנדרשת לשם קבלה לאוניברסיטה: מצד אחד עמידה בבחינת יע"ל מספקת, ומצד שני נדרשת עמידה ברמה ה – לדעת המורים יש פער בין שתי הרמות הללו, והוועדה ממליצה לשבת על מדוכה זו ולהאחיד את הדרישה.

פרופ' סטיב פסברג, ראש החוג ללשון העברית וראש המכון למדעי היהדות, האוניברסיטה העברית בירושלים, יו"ר

פרופ' יוחנן ברויאר, החוג ללשון העברית, האוניברסיטה העברית בירושלים

ד"ר אהרן הורנקול, Faculty of Asian and Middle Eastern Studies, University of Cambridge, UK

הגב' שרה ישראלי, מורה בכירה ביחידה להוראת עברית, האוניברסיטה העברית בירושלים

עו"ד אהובה סלומון, מורה בכירה לשעבר ביחידה להוראת עברית, האוניברסיטה העברית בירושלים